

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΜΑΛΕΣΗΣ
ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΓΕΩΡΓΕΛΗΣ
ΝΑΥΣΙΚΑ ΤΣΑΟΥΣΗ

«Τα θλιβερά αποτελέσματα του 1897 είχαν δημιουργήσει ισχυράν εξέγερσιν εναντίον της Αυλής και της υπευθύνου Κυβερνήσεως». Θ. Πάγκαλος, τότε υπολοχαγός, για την κατάσταση προ του 1909, στο Θεοδ. Πάγκαλου, Τα Απομνημονεύματά μου, 1897-1947. Η παραχώδης περίοδος της τελευταίας πεντηκονταετίας, Αθήναι 1950, τ. Α', σ. 32.

ΠΩΣ ΦΤΑΣΑΜΕ ΣΤΟ ΓΟΥΔΙ - ΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ
ΚΟΜΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ (1875-1920)

ΘΕΜΑ 1ο

Με βάση τα συγκεκριμένα παραθέματα και τις ιστορικές σας γνώσεις να εντοπίσετε τις συνθήκες εκείνες που οδήγησαν στο στρατιωτικό κίνημα του 1909.

α) «Κατά τα τελευταία χρόνια του 19ου αιώνα, η αναταραχή στην ύπαιθρο και στις πόλεις είχε αρχίσει να διογκώνεται. Προς το τέλος της δεκαετίας του 1900, στις παραμονές του κινήματος του 1909, η αναταραχή ανάμεσα στις κατώτερες τάξεις των πόλεων κλιμακώθηκε σε ανοικτή πολιτική αμφισβήτηση. Στον αγροτικό τομέα η δυσαρέσκεια των κατώτερων τάξεων ήταν έκδηλη ήδη από τη δεκαετία του 1890. Οι φόροι, το σταφιδικό πρόβλημα και τα άλλα προαιώνια προβλήματα των αγροτών είχαν ξεσηκώσει μόνιμη αναταραχή στην ύπαιθρο. Γύρω στα 1900 αναρχο-σοσιαλιστικές κινήσεις είχαν μια κάποια επιτυχία ανάμεσα στον αγροτικό πληθυσμό της Πελοποννήσου. Ένοπλες διαδηλώσεις οργανώθηκαν από σταφιδοπαραγωγούς σε όλη τη διάρκεια της δεκαετίας πριν από το κίνημα και οι περισσότερες διαλύθηκαν βίαια από την αστυνομία και το στρατό. Ένα δικαιότερο φορολογικό σύστημα ήταν το πρώτο και βασικό αίτημα μιας κάπως οπερετικής εξέγερσης στη Σπάρτη το 1909, υπό την αρχηγία του πρώην ταγματάρχη Φικιώρη.

Η αναταραχή στην ύπαιθρο δημιούργησε έτσι ένα ενθαρρυντικό περιβάλλον για επαναστατικές τάσεις των αστικών κατώτερων τάξεων. Την κοινωνική αναταραχή στην Αθήνα τροφοδοτούσαν η δραστηριοποίηση των μικροαστικών σωματείων, οι αυξημένες πιέσεις από τα προβλήματα της μετανάστευσης, οι κινητοποιήσεις των φοιτητών, η αρθρογραφία του Τύπου.»

Γιώργος Δερτιλής, Κοινωνικός Μετασχηματισμός και Στρατιωτική Επέμβαση, 1880-1909, Εξάντας, γ' έκδοση, 1985, σ.200-201

β) «Οι συνέπειες του συγκεκριμένου πολέμου [ενν. του 1897] υπήρξαν καταλυτικές για τον ελληνικό στρατό, καθώς η κηλίδα όπως την αισθάνονταν οι αξιωματικοί και οι υπαξιωματικοί έπρεπε να σβήσει το συντομότερο δυνατό. Η αποτελμάτωση των εθνικών ζητημάτων και η αναποτελεσματικότητα του στρατιωτικού μηχανισμού ήταν σημεία πλέον ορατά, χειροπιαστά. Το 1897 ήταν ο πρώτος επίσημος πόλεμος στον οποίο συμμετείχε ο ελληνικός στρατός μετά τη Επανάσταση. Είχαν προηγηθεί δονκιχωτικές απόπειρες αλυτρωτικής πολιτικής με αποστολές ανδρών στην Κρήτη και στη Θεσσαλία, που απλώς προειδοποιούσαν την πολιτική ηγεσία για το εθνικό αδιέξοδο. Έτσι, αρχίζει η άσκηση κριτικής εκ μέρους των αξιωματικών, η οποία στρέφεται προς το Παλάτι και ιδίως προς τον Κωνσταντίνο, τον οποίο θεώρησαν υπεύθυνο για τη συντριβή, καθώς είχε αναλάβει την αρχιστρατηγία με αμφιλεγόμενα προσόντα. Επιπλέον οι συζητήσεις μεταξύ των στρατιωτικών για την επίλυση των εθνικών ζητημάτων, μέσα από μια σειρά μεταρρυθμίσεις οι οποίες θα αφορούσαν όχι μόνο το στράτευμα αλλά και στους πολιτικούς θεσμούς εν γένει, είχαν αρχίσει να πολλαπλασιάζονται. Υπενθυμίζεται ότι τον επόμενο χρόνο του πολέμου επιβλήθηκε ο Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος (ΔΟΕ) ως απότοκος της πτώχευσης και του οικονομικού αδιέξοδου. Θα μπορούσε κάποιος να ισχυριστεί ότι τα οικονομικά και πολιτικά ζητήματα ήταν αρμοδιότητα των πολιτικών. Ωστόσο η κρίση πολιτικής εκπροσώπησης ιδιαίτερα μετά τον θάνατο του Τρικούπη, δημιούργησε μεταξύ των στρατιωτικών την αίσθηση ότι οι πολιτικοί ήταν ανίκανοι να βγάλουν τη χώρα από το αδιέξοδο.»

Δημήτρης Μαλέσης, Ο ελληνικός στρατός την περίοδο 1881-1910, στο Ιστορία των Ελλήνων, Νεότερος Ελληνισμός (1895-1910), τ. 14ος, Δομή, 2006, σ.567-569

ΑΠΑΝΤΗΣΗ

Κατά την περίοδο της διακυβέρνησης της χώρας από τον Χαρίλαο Τρικούπη, το όραμα για ένα σύγχρονο κράτος, το οποίο θα ήταν οικονομικά ανεπτυγμένο και ισχυρό στη διεθνή σκηνή, δεν πραγματοποιήθηκε. Παρά τη φορολογική επιβάρυνση των πολιτών, το κράτος οδηγήθηκε σε πτώχευση. Αστοί και διανοούμενοι απογοητεύονταν όλο και περισσότερο από τη γενικότερη κατάσταση και την αναποτελεσματικότητα του κράτους, το οποίο χαρακτηριζόταν από μια βραδυκίνητη γραφειοκρατία. Δεν έβλεπαν την επιθυμητή οικονομική ανάπτυξη, ενώ διαπίστωναν ότι μεγάλωνε η απόσταση από τα ευρωπαϊκά κράτη. Στη διάχυτη απογοήτευση που κάλυπτε τη ελληνική κοινωνία στις αρχές του 20ου αιώνα, αναφέρεται και ο Γ. Δερτιλής στο έργο του «Κοινωνικός Μετασχηματισμός και Στρατιωτική Επέμβαση, 1880-1909». Πρόκειται για μια δευτερογενή ιστορική πηγή, στην οποία ο συγγραφέας τονίζει ακριβώς πως η παρατεταμένη κρίση της ελληνικής κοινωνίας είχε προκαλέσει «**αναταραχή ανάμεσα στις κατώτερες τάξεις των πόλεων**», η οποία, μάλιστα, δεν άργησε να μετατραπεί σε «**ανοικτή πολιτική αμφισβήτηση**». Ανάλογη δυσαρέσκεια επικρατούσε και σε μεγάλο μέρος των μικροκαλλιεργητών. Ως βασικό αίτιο της διογκούμενης δυσαρέσκειας υπήρξε η «**σταφιδική κρίση**», η οποία προκάλεσε την οικονομική εξαθλίωση μεγάλης μερίδας σταφιδοπαραγωγών, ιδιαίτερα της υπαίθρου «**ήδη από τη δεκαετία του 1890**». Και σαν να μην έφτανε αυτό οι «**φόροι**», που επιβάλλονταν στους μικροκαλλιεργητές ήταν δυσανάλογοι προς τις οικονομικές τους δυνατότητες και συνέθλιβαν το ούτως ή άλλως γλίσχρο εισόδημά τους. Μαζί, λοιπόν, με άλλα «**προαιώνια προβλήματα των αγροτών**» είχαν προκαλέσει την έντονη δυσφορία του αγροτικού στοιχείου, η οποία μάλιστα εκφράστηκε με «**ένοπλες διαδηλώσεις**», σε ορισμένες εκ των οποίων μπορούμε να διαπιστώσουμε ψήγματα από τις ιδέες «**αναρχο-σοσιαλιστικών κινήσεων**». Στο παράθεμα μάλιστα, γίνεται μνεία της «**πρόχειρης οργανωμένης «εξέγερσης στη Σπάρτη το 1909**», επικεφαλής της οποίας ήταν ο απόστρατος ταγματάρχης

φροντιστήρια
ΠΟΥΚΑΜΙΣΑΣ

ΚΕΝΤΡΙΚΑ ΓΡΑΦΕΙΑ FRANCHISE

ΠΕΙΡΑΙΑΣ

Σωτήρος & Αλκιβιάδου 132
Τηλ.: 210 4112507
e-mail: info@poukamisas.gr

ΑΙΓΑΛΕΩ: Θηβών 425 & Αδριανουπόλεως 10, Τηλ.: 210 5319805, **ΑΜΦΙΑΛΗ:** Κεφαλληνίας 8, Τηλ.: 210 4004200, **ΓΑΛΑΤΣΙ:** Εθ. Βενιζέλου 16, Τηλ.: 210 2224000, **ΓΛΥΦΑΔΑ:** Γούναρη 44 & Πόντου 87, Τηλ.: 210 9647806, **ΔΡΑΠΕΤΣΩΝΑ:** Εθ. Βενιζέλου 72, Τηλ.: 210 4622920, **ΚΑΛΛΙΘΕΑ:** Εθ. Βενιζέλου 188, Τηλ.: 210 9588891, **ΚΟΡΥΔΑΛΛΟΣ:** Δημητρακοπούλου & Σπείσιων 38, Τηλ.: 210 4978027, **ΛΑΡΙΣΑ:** Ρούσβετ & Καποδιστρίου 1, Τηλ.: 2410 612660, **ΜΟΣΧΑΤΟ:** Χρυσοστόμου Σμύρνης 124, Τηλ.: 210 9401137, **ΝΕΑ ΣΜΥΡΝΗ:** Εθ. Βενιζέλου 233 & Μάρκου Μπότσαρη 30, Τηλ.: 210 9883771, **ΝΙΚΑΙΑ:** Απολλείας 214 & Διαμαντίδη 71, Τηλ.: 210 4975777, **ΠΕΙΡΑΙΑΣ:** Σωτήρος & Αλκιβιάδου 132, Τηλ.: 210 4112506, **ΠΕΡΑΜΑ:** Λ. Ειρήνης 177, Τηλ.: 210 4416454

Φικιώρης. Αίτημα και σ' αυτήν την περίπτωση «**ένα δικαιότερο φορολογικό σύστημα**».

Οι αξιωματικοί του στρατού ήταν επίσης δυσαρεστημένοι, καθώς εκτιμούσαν ότι λόγω οικονομικής αδυναμίας ο στρατός θα ήταν αναποτελεσματικός σε περίπτωση πολέμου. Όλα αυτά οδήγησαν σε κρίση της εμπιστοσύνης προς τα κόμματα συλλήβδην, οι άνθρωποι πίστευαν ότι οι θεσμοί και τα κόμματα δεν ήταν ικανά να υλοποιήσουν τις επιθυμίες τους. Στο διάστημα από την πτώχευση του 1893 έως τον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897 τα δυο μεγάλα κόμματα προσπάθησαν να υλοποιήσουν το πολιτικό τους πρόγραμμα, χωρίς όμως επιτυχία, γεγονός που δημιούργησε την εντύπωση ενός γενικού αδιεξόδου. Ούτε το δηλιγιανικό κόμμα μπόρεσε, ελλείψει χρημάτων, να τηρήσει την υπόσχεσή του για λιγότερους φόρους, ούτε το τρικουπικό να συνεχίσει το εκσυγχρονιστικό του πρόγραμμα. Ο ελληνοτουρκικός πόλεμος του 1897, που τελείωσε με ολοκληρωτική ήττα της Ελλάδας, επέτεινε το πολιτικό αδιέξοδο. Πράγματι, η ταπεινωτική αυτή ήττα υπήρξε «καταλυτική», όπως τονίζεται στο δεύτερο παράθεμα, αφού «**η αναποτελεσματικότητα του στρατιωτικού μηχανισμού**» αλλά και η συνακόλουθη «**αποτελμάτωση των εθνικών ζητημάτων**», οδηγούσαν τις εξελίξεις σε «**εθνικό αδιέξοδο**». Ας σημειωθεί ότι το όραμα της Μεγάλης Ιδέας, στο οποίο περιδινιζόταν το ελληνικό κράτος ήδη από το 1844 (ομιλία του Κωλέττη στην Εθνοσυνέλευση), ποτέ δεν τέθηκε με όρους ρεαλιστικούς και όσες φορές το ελληνικό κράτος προσπάθησε να υλοποιήσει έστω ένα μέρος του οράματος, αυτές αποτελούσαν αδιέξοδες («**δονκιχωτικές**») προσπάθειες, που περισσότερο εξέθεταν τη χώρα και το στράτευμα. Δεν άργησε, συνεπώς, να υπάρξει διάθεση «**κριτικής εκ μέρους των αξιωματικών**», η οποία αφορούσε το Παλάτι και τις επιλογές του, ιδίως αυτή που έχρισε εν μια νυκτί το διάδοχο Κωνσταντίνο αρχιστράτηγο στο πόλεμο του 1897, παρά τα «**αμφιλεγόμενα προσόντα**» του.

Η κριτική, μάλιστα, επεκτάθηκε και στον τρόπο λειτουργίας όλων των θεσμικών πλαισίων του κράτους και δημιούργησε «**κρίση πολιτικής εκπροσώπησης**», η οποία επιτάχθηκε μετά το θάνατο του Τρικούπη (1896) και δημιούργησε «**την αίσθηση ότι οι πολιτικοί ήταν ανίκανοι να βγάλουν τη χώρα από το αδιέξοδο**». Η δυσπιστία προς τα κόμματα κορυφώθηκε και έδωσε στον Γεώργιο την ευκαιρία να επιβληθεί στο Κοινοβούλιο και να ασκεί προσωπική πολιτική. Όσες μεταρρυθμίσεις έγιναν μέχρι το 1909, κατά κύριο λόγο από κυβερνήσεις του τρικουπικού κόμματος υπό την ηγεσία του Γεωργίου Θεοτόκη, ήταν διοικητικού χαρακτήρα (π.χ. αποκέντρωση).

Το μοναδικό νέο πολιτικό στοιχείο έως το 1909 ήταν η εμφάνιση της κοινοβουλευτικής ομάδας των Ιαπώνων, πολιτικού μορφώματος υπό τον Δημήτριο Γούναρη, που ιδρύθηκε το 1906. Επίκεντρο της κριτικής του ήταν η αδυναμία του πολιτικού συστήματος να προσαρμοστεί στις εξελίξεις της κοινωνίας. Η ομάδα δεν μπορούσε να επιβιώσει και διαλύθηκε το 1908. Εν τω μεταξύ οι συντεχνίες και οι εργατικές ενώσεις έκαναν διαδηλώσεις ζητώντας φορολογικές ελαφρύνσεις και περιορισμό της γραφειοκρατίας. Αν σε όλα αυτά προστεθούν «**οι αυξημένες πιέσεις από τα προβλήματα της μετανάστευσης**», η οποία έπαιρνε ολοένα και μεγαλύτερες διαστάσεις, λόγω της σταφιδικής κρίσης, «**οι κινητοποιήσεις των φοιτητών**», οι οποίοι ήδη είχαν κάνει δυναμική εμφάνιση το 1901 («**Ευαγγελικά**»), αλλά και «**η αρθρογραφία του Τύπου**», παρέχεται ένα επαρκές ερμηνευτικό πλαίσιο που εξηγεί τα κίνητρα των αξιωματικών του Στρατιωτικού Συνδέσμου, οι οποίοι κινήθηκαν στις 15 Αυγούστου 1909.

ΘΕΜΑ 2ο

A. Να επισημανθεί ο ρόλος και η σημασία των πελατειακών σχέσεων στην πολιτική ζωή της Ελλάδας κατά το τελευταίο τέταρτο του ΙΘ' αιώνα.

B. α. Οι πολιτικές εξελίξεις στην Ελλάδα από το κίνημα στο Γουδί και έως τη διάλυση του Στρατιωτικού Συνδέσμου.

β. Το Εθνικόν Κόμμα: τι πρέσβευε και γιατί παρουσιάζεται ως γνήσιος εκφραστής της «Ανορθώσεως»;

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

A. «Η βάση των κομμάτων [...] και η εξαγορά ψήφων» (σχ. βιβλίο, σ.82)

«Για την επιβολή των υποψηφίων [...] και εξυπηρετήσεως» (σχ. βιβλίο, σ.82)

«Το εκλογικό σύστημα [...] θεωρούσε ικανό» (σχ. βιβλίο, σ.σ. 82,83)

«Η οργάνωση των κομμάτων [...] της εκλογικής τους περιφέρειας» (σχ. βιβλίο, σ.84)

«Πάντως η πατρωνία [...] συχνό φαινόμενο» (σχ. βιβλίο, σ.84)

«Αντίθετα με άλλες χώρες [...] ή κοινωνικό – ταξικό στίγμα» (σχ. βιβλίο, σ.84)

B. α. «Το 1909 συντελείται μία τομή [...] επιτύχει της επιδιώξεως του» (σχ. βιβλίο, σ.σ. 86-88)

β. «Το Εθνικόν Κόμμα [...] υλοποιήσουν οι Βενιζελικοί» (σχ. βιβλίο, σ.92).

Για την «Ανόρθωσιν» να αξιοποιηθεί από το σχολικό βιβλίο το ανάλογο χωρίο στη σελίδα 89.

Ας σημειωθεί ότι πρωθυπουργός μετά το κίνημα ανέλαβε ο Κυριακούλης Μαυρομιχάλης, επί κυβερνήσεως του οποίου ψηφίστηκε «μεγάλος αριθμός νόμων, που επέφερε ριζικές αλλαγές.»

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΠΑΓΚΑΛΟΣ (1878-1952)

Αξιωματικός του ελληνικού στρατού με σπουδές στο Παρίσι, που συμμετείχε στην Επανάσταση στο Γουδί, στους Βαλκανικούς Πολέμους (Γιαννιτσά, Θεσσαλονίκη, Φλώρινα, Μπέλες), στην εκστρατεία στη Μικρά Ασία (μάχη της Προύσας-επικεφαλής της ανακριτικής επιτροπής για την τιμωρία των υπευθύνων της Μικρασιατικής Καταστροφής), ενώ διοργάνωσε ο ίδιος το κίνημα της 25ης Ιουνίου του 1925. Τότε, εν μέσω κοινωνικών συγκρούσεων, αντικομμουνιστικής υστερίας και πολιτικής αστάθειας στους κόλπους των δημοκρατικών, ο Πάγκαλος ανέτρεψε με πραξικόπημα την κυβέρνηση Α. Μιχαλακόπουλου. Η αποχή κομμάτων από τη διαδικασία του έδωσε ψήφο εμπιστοσύνης στη Βουλή όπου εμφανίστηκε ως πρωθυπουργός. Αργότερα εξώθησε σε παραίτηση τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας ναύαρχο Π. Κουντουριώτη και του πήρε το αξίωμα ύστερα από εκλογές με αντίπαλο τον μη έχοντα κύρος στο λαό Κ. Δεμερτζή. Διέλυσε τη Βουλή, ανακήρυξε εαυτόν δικτάτορα, επιδόθηκε σε άγριες διώξεις φίλων και αντιπάλων, ενώ έκλεισε τις εφημερίδες Καθημερινή, Ριζοσπάστη και Εστία. Τη δικτατορία του σημάδεψε κοινωνικά η δίωξη των γυναικών που φορούσαν φούστες με μάκρος πάνω από 30 εκατοστά από το έδαφος και οικονομικά το σκάνδαλο του καζίνο της Ελευσίνας και η εγκατάσταση της αγγλικής εταιρείας Πάουερ στην Ελλάδα. Ανατράπηκε από κίνημα του Γ. Κονδύλη τον Αύγουστο του 1926. Φυλακίστηκε, απελευθερώθηκε από το Βενιζέλο το 1928, δικάστηκε για το σκάνδαλο του καζίνο, ξαναφυλακίστηκε, απελευθερώθηκε ξανά, διώχθηκε για απόπειρα νέου πραξικοπήματος, καταγγέλθηκε ως δοσίλογος στην Κατοχή, επιχειρήσε μετά την Απελευθέρωση να ξαναμπει στην πολιτική ως βουλευτής, απέτυχε και τελικά πέθανε από φυματίωση το 1952. Το ηγετικό στέλεχος του ΠΑΣΟΚ Θεόδωρος Πάγκαλος είναι εγγονός του.

